

Uitgebreider verslag van plenaire sessies op de studiedag over voedselsoevereiniteit; 'Agrarian Justice'.

Een mooie opwarmer voor de conferentie van 21/22 februari 2014 in Wageningen was het colloquium over voedselsoevereiniteit op 24 januari j.l., Institute of Social Studies, Den Haag.

Deze studiedag was zowel een samenvatting van als een vervolg op een eerdere conferentie afgelopen zomer aan Yale University, Verenigde Staten, waar vooral veel Amerikanen aan deelnamen. Nu in Den Haag waren er 100 Nederlanders en 200 mensen van elders (waaronder ook studenten van het instituut zelf).

Een definitie: **Voedselsoevereiniteit** is *het recht van mensen op gezond en cultureel passend, duurzaam geproduceerd voedsel, en het recht om zelf te bepalen wat voor voedsel je verbouwt en hoe je het landbouw- en voedselsysteem inricht*. 'Voedselsoevereiniteit' is een wereldwijde campagne, maar ook een begrip dat door wetenschappers onderzocht en door activisten voortdurend aangevuld wordt. Er kwamen dan ook veel onderwerpen aan de orde deze dag, zoals u hieronder kunt zien.

'Conference papers' die tevoren waren ingestuurd door o.a. onderstaande sprekers zijn te vinden op [ISS conference papers](#)

Hieronder een (niet geheel volledig) verslag van wat de revu passeerde tijdens de plenaire sessies.

Sprekers in de plenaire sessie om 9.05 uur

1. Elisabeth Mpofu uit Zimbabwe, coördinator van La Via Campesina:

In Zimbabwe behoort zij tot een groep van meer dan 364 boerengezinnen die na de bezetting van het land van twee blanke boeren nu meer divers produceren dan de oorspronkelijke boeren.

Zij is ook coördinator van La Via Campesina, dat de komende jaren het hoofdkwartier op het Afrikaanse continent heeft, in Zimbabwe.

Via Campesina heeft wereldwijd al meer dan 40 agro-ecologische scholen opgericht en werkt mee aan farmer-to-farmer onderwijs, zaadruil systemen, de integratie van de kennis van vorige generaties met agro-ecologie, etc. Het blijkt dat men met die methodes meer kan produceren met minder chemische input, en dat men minder schulden maakt. Ook strijden ze samen met anderen voor een beter beleid en betere zaden-wetten. Dit alles voor de verbetering van de positie van 'kleine boeren', die wereldwijd slechts 40% van het land in bezit hebben maar 70% van het voedsel produceren.

In Afrika zijn 80% van die boeren vrouw. Ze eindigt met de roep: **'Globalise the struggle! Globalise hope!**

2 . Susan George, een coryfee van de beweging die dit jaar 80 wordt:

Zij is blij dat in het begrip voedselsoevereiniteit ook de klimaatverandering wordt meegenomen, dit i.t.t. het begrip 'voedselzekerheid.', dat de FAO hanteert. Misschien kunnen we beter spreken van 'de visie' voedselsoevereiniteit dan 'het begrip' v.s., want er circuleren verschillende definities. Het woord is ooit in Mexico ontstaan als naam voor een beleidsplan van de regering waar nooit veel van gekomen is. Door La Via Campesina is het woord daarna veel gebruikt maar regelmatig opnieuw gedefinieerd, dus het blijft evolueren. 'Voedseldemocratie' is een term die sommigen hanteren en die ermee overlapt.

Alleen boeren kunnen met recht zeggen dat ze de wereld gaan voeden. Maar die hebben wel land nodig, en hun rechten moeten gegarandeerd worden; ze zitten in een moeilijke positie en er is veel armoede op het platteland. Maar alle lijden in de wereld zal het beleid niet veranderen. Dat kan alleen als het machtsverevenwicht kantelt. **'Als je de armoede wilt opheffen, bestudeer dan de rijkdom'.**

Over de 'Green Revolution', de periode na de oorlog toen bedrijfjes in India met de nodige kunstmest en nieuwe zaden opgeschaald werden zegt ze: de V.S. moest dat wel aanpakken omdat ze bang waren dat India anders in het communistische kamp terecht zou komen. Men ging onder druk van de (door de World Bank en het IMF opgelegde) 'Structurele Aanpassingsprogramma's' over op de verbouw van 'cash crops' (monocultures). Die leverden goed geld op tot er teveel op de markt kwam. De 'green revolution' heeft nadelige gevolgen gehad: verzilting van de bodem, uitputting van ondergrondse watervoorraden,

bodemuitputting, en las but not least: veel boeren raakten hun land kwijt en gingen naar de buitenwijken van de steden. (red.: google 'Green Revolution' en je zult zien dat dit begrip tot verhitte debatten heeft geleid.) Die buitenwijken waar deze boeren na hun vertrek van het platteland terecht kwamen was ook de locatie waar mensen later, in 2008, in opstand kwamen wegens wisselvallige prijzen en voedseltekorten. Dankzij het huidige neoliberale beleid mag de staat niet meer tussenbeide komen, 'de markten zullen het allemaal wel oplossen'. Maar dat zien we niet gebeuren. Integendeel, investeringen en speculatie spelen nu een grote rol. In 2003 ging er 13 miljard per dag om in (voedsel)grondstoffen, in 2008 260 miljard per dag. 'Follow the money' als je de armoede wil opheffen.

Susan George kreeg die avond een 'box' met 8 van haar boeken aangeboden, een deel van de boeken die ze sinds de jaren 70 heeft geschreven. Nieuwe uitgaves vertzorgd door het Transnational Institute, waarvan zij bestuursvoorzitter is.

3. Olivier de Schutter, Ambassadeur van de Verenigde Naties die onvermoeibaar strijdt voor een van de mensenrechten, nl. voor '**Het Recht op Voedsel**'.

De boeren werden onder de neoliberale ideologie ondergeschikt gemaakt aan de internationale handel. Ze reageerden daarop door steun te zoeken bij elkaar en juist te gaan werken aan de ontwikkeling van lokale markten, waarvoor de infrastructuur meestal nog steeds te kort schiet. Zij ontwikkelden het idee van 'voedselsoevereiniteit'. **Dat idee wordt inmiddels uitgewerkt door een tweede groep: de consumenten.** Zij zijn zich bewust van de slechte kwaliteit van veel voedsel, van de lage lonen in de landbouw, van de ecologische schade en van de rigiditeit van het voedselsysteem.

De belangen van de boeren zijn niet tegengesteld aan die van de consumenten die duurzaam voedsel willen. De strijd wordt nu niet meer gevoerd op straat, zoals tijdens de WTO onderhandelingen in Seattle, maar bij het opstellen van het voedselbeleid in gemeentes, in scholen, op boerenmarkten etc. Daarbij gaat het niet alleen om wat er geproduceerd wordt maar ook om het 'hoe': 'food democracy'. Dat is echter lastig te bereiken: er zijn allerlei blokkades: ongezonde suiker- en zoutgehalten die lastig te wijzigen zijn, starre supermarkten, ge- en verboden van hogerhand, individualisering van de burgers. '**Voedseldemocratie**' bereiken is een taaie maar belangrijke strijd.

Het systeem is nu te grootschalig en rigide: als er in de logistiek iets stukt zitten meteen grote gebieden zonder voedsel. Dat is een serieuze bedreiging. **Minder afhankelijkheid en meer diversiteit** zijn sleutelwoorden. Voedselsoevereiniteit die uitgelegd wordt als 'voedseldemocratie' is sterk verbonden met de agro-ecologie: *lokale* kennis van de omstandigheden en *lokaal* geproduceerde input (compost etc.) kunnen de behoefte aan kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen verminderen. De agronomen van de universiteiten dachten nog dat één oplossing geboden kon worden voor alle problemen. Dat leidde in de loop van de 20^{ste} eeuw tot een landbouw die veel energie vraagt en die beheerst wordt door de grote bedrijven. Dit heeft tot ecologische schade geleid. Momenteel bestaan er verschillende food-systems naast elkaar.

4 De oude professor **Shahin uit Moskou**, een van de oprichters van het blad 'The Journal of Peasant Studies' zag allerlei elementen terug van de klassenstrijd zoals die door Marx gedefinieerd werd. 'Via Campesina is op weg van 'een klasse op zichzelf' naar 'een klasse voor zichzelf'. En klasse die vecht voor een plekje onder de zon, voor 'het recht om rechten te hebben'.

5. Tania Li: een kritisch geluid, gebaseerd op een case study.

We kregen even een paar beelden te zien van bewoners van hooglanden in Sulawesi, Indonesië. Aan de hand daarvan liet ze zien dat het verhaal van 'kleine boeren' heel verschillend kan zijn, en dat het lang niet altijd een simpel 'slachtoffer versus onderdrukker' verhaal is.

Deze mensen op Sulawesi konden in hun levensonderhoud voorzien, maar ze namen in de jaren 90 zelf het initiatief om cacao te gaan verbouwen om aan meer geld te komen voor betere huizen en kleren. (Ze werden uitgelachen om hun vossen in de plaatsen aan de kust waar ze hun producten verkochten, na een voettocht met de oogst aan een juk over hun schouders, en na een busreis van 10 uur.) Ze werden niet gedwongen om in monocultures te gaan verbouwen, het was juist een bewijs van onafhankelijkheid: 'We hebben genoeg te eten, ons eigen land brengt genoeg op, maar toch zijn we arm - daar gaan we iets aan doen.' Ze wilden zelf aan 'de wereldmarkt' deelnemen. Het had zo kunnen lopen dat ze een opgeklommen zouden zijn naar een middeninkomen. Maar met de regelmaat van El Nino kwamen er grote droogtes voor, en soms was er zelfs in het bos

geen eten meer te vinden. Dat leidde vaak tot hongersnood en strijd met buurvolken. Ze gingen hoger de bergen in om cacao te verbouwen, maar dat leidde tot erosieproblemen. Hun pogingen om hun lot te verbeteren waren geen gestage verbetering, het was vallen en opstaan. Hun verhaal bewijst dat deelnemen aan 'de markt' een oplossing kan bieden. Veel keus heb je in een bepaalde omgeving niet. Op een gegeven moment raak je bijvoorbeeld je tomaten namelijk niet meer kwijt omdat er al genoeg zijn. Dan moet je iets anders verzinnen.

Discussie: iemand van het ISS die de situatie in Tamil Nadu had bestudeerd vertelde dat boeren daar hun land verkopen omdat ze de kost niet meer kunnen verdienen. Het is dus niet altijd zo dat boeren van hun land verjaagd worden. (Hoewel, indirect, door lage prijzen....) Iemand uit Mexico zei dat 'deelnemen aan de markt' nu juist de 'peasant' (kleine boer) definieert. Dit in tegenstelling tot de 'subsistence farmer', die alleen in eigen levensonderhoud voorziet. Maar die is dan waarschijnlijk een 'bricolage' farmer: iemand die daarnaast ander werk doet, bijv. bouwen. De voorzitter van deze sessie benadrukte nog dat we de problemen vaak beschrijven als een technische kwestie terwijl het vaak een politieke kwestie is van landeigendom en dergelijke. Als je meer kunt verbouwen word je onafhankelijker en is 'voedseldemocratie' meer binnen je bereik. Maar de grote geldstromen hebben ook dan nog steeds veel invloed op je leven zonder dat je daar iets aan kunt doen.

Tweede plenaire sessie om 10.45

6. Jennifer Clapp, Canada: de financialisering.

In de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw werden de landbouwmarkten gereguleerd om grote schommelingen in prijzen te voorkomen. Maar vanaf de jaren 80 werden ze juist gede-reguleerd.: 'laat het maar over aan de markt'. Met als gevolg dat de prijzen heen en weer schoten, wat voor de armen grote problemen veroorzaakt(e).

Producenten en consumenten zijn 'op afstand gezet' ('**distancing**'): de keten tussen boer en consument is heel lang geworden en wordt nog steeds langer, zowel geografisch gezien als wat betreft cultuur en machtsverhoudingen. Onvoorstelbare bedragen gaan er heen en weer en er worden grote winsten gemaakt. Het is allemaal moeilijker te volgen en wordt steeds abstracter. Het wordt moeilijker de vinger te leggen op oorzaken en gevolgen en om te weten op wie/wat we de schade die veroorzaakt wordt zouden kunnen verhalen. Gelukkig zijn er de laatste tijd ook positieve ontwikkelingen. Men werkt aan nieuwe regels, en de Deutsche Bank trekt zich bijvoorbeeld terug uit voedselspeculatie.

7. Jan Douwe van der Ploeg, WUR:

- De productie en consumptie van voedsel wordt steeds meer beheerst door wereldwijde conglomeraten die hij '**Food Empires**' noemt. Ze verplaatsen hun markten willekeurig over de wereld wat tot grote onzekerheid - en schulden - leidt voor de boeren.

- De kleine boeren zoeken als reactie steun bij elkaar en vormen nieuwe verbanden (zoals in Via Campesina). In sommige streken werpen ze een verdedigingslinie op: '**nested communities**' zijn groepen dorpen die met elkaar handel drijven en zich specialiseren in bedrijfjes die produceren wat hun buur-dorpen nodig hebben.

'Kleine' boeren zullen een groot deel van de mensheid blijven voeden. Hier is wel een lange strijd. Maar hij voorspelt dat die 'Food Empires' zwakker zullen worden, en dat de boeren weer belangrijker zullen worden. Het is een veel sterkere groep/klasse dan we denken.

'Food sovereignty is not impossible. It is like socialism: if it failed one time, it may succeed the next time.'

8. Michael Windfuhr, FIAN

Hij propageert het in stelling brengen van 'Human Rights' als een instrument dat in veel opzichten goede diensten kan bewijzen' Nu is het bijvoorbeeld zo dat de staat vaak onder een hoedje speelt met grote bedrijven: voer dan 'human rights' aan als argument voor je streven naar 'good governance'.

Ook kun je 'human rights' gebruiken bij je strijd vóór het behoud van het platteland; tegen investeringsverdragen, in de strijd om land, voor een fatsoenlijk inkomen voor landarbeiders, tegen de verplichting om te exporteren terwijl je de producten voor je eigen burgers nodig hebt, in de strijd om water, etc.

9 Ludwig Rumetshofer , lid van Via Campesina, Oostenrijk.

Hij voert actie voor Via Campesina en hij wil boer worden, dus hij heeft geen tijd om af te studeren. Hoe word je boer als je geen boerin vindt om mee te trouwen?

Gelukkig heeft hij wel een boerin gevonden en volgend jaar zullen ze beginnen, in een gebied dat langzamerhand omsloten is door (schone) industrieterreinen. Ze hebben besloten van de akkerbouw af te stappen en over te gaan op groenten - gericht op de stad. 'Local food for local consumption'. Zullen ze buitenlandse werknemers in dienst gaan nemen? Zullen ze met anderen een politieke macht kunnen gaan vormen? We hebben die macht! Globalise the struggle! Globalise hpope!

Discussie:

- (Clapp): w.b. 'responsible investment' initiatieven: hoe doorzichtig zijn die? En er doen maar heel weinig firma's mee met 'verantwoord investeren'. Het zijn meest bedrijven die al in de landbouw deelnemen. Kunnen die wel van zich afbijten?

Wat wel perspectief biedt is het CFS proces (Committee on Food Security) van de FAO. Die oriënteert zich goed op wat er gebeurt, met medewerking van boeren en NGO's . Doe daar dus aan mee. Zij stellen advies op dat misschien in de loop van de tijd wettelijk vastgelegd kan worden.

- Michael Windfuhr waarschuwt tegen de 'doublespeak': in deze week is de Gruene Woche aan de gang: Een 'buzz word' op die beurs is 'duurzame agrarische intensivering'. Maar de 30.000 demonstranten die er de straat op gaan laten zich niet in de luren leggen.

J vdP: ze beweren wel dat ze duurzamer zijn maar dat wordt weersproken door de feiten: méér CO2 emissie. Enorme bedrijven in de Oekraïne en Rusland zullen de sprong naar Europa wagen. Misschien werken ze duurzaam maar w.b. de sociale aspecten zijn ze onduurzaam: het werk wordt in de grootschalige bedrijven gedevalueerd tot iets mechanisch. Geestdodende routine. Er is geen boerenkennis voor nodig. Wordt vervolgd.

Er werd nog wel opgemerkt dat de agro-ecologie meer hard werken vereist. Dat is in tropische streken nog problematischer

plenaire sessie van 16.02 - 17.30

10 Sophia Murpy (IATP) over handel (zie ook nr 2 van de conference papers, voor link zie bovenaan) Het huidige handelssysteem heeft via handelsovereenkomsten zijn huidige vorm gekregen. Die hebben geleid tot veranderingen in overheidsbeleid. (Terry Boehm, zie onder: Handelsovereenkomsten dat zijn grondwetten voor het bedrijfsleven) . Als we de strijd daartegen opgeven laten we het initiatief over aan de grote bedrijven, en de consumenten betalen het gelag.

Die grote bedrijven zijn steeds vaker bedrijven uit het Zuiden, de 'Cairns' groep bijvoorbeeld (*genoemd naar de Australische stad waar deze groep voor het eerst bijeen kwam. Het gaat om Zuid en Midden-Amerikaanse landen, Australië en Nieuw Zeeland, Zuid-Afrika en een aantal Aziatische landen (Indonesië, de Filippijnen Maleisië en Pakistan en Thailand en Canada. Al deze landen tezamen zijn verantwoordelijk voor meer dan 25% van de mondiale export van landbouwproducten).*)

Het gaat nu vooral om investeringen. Kunnen internationale bedrijven zich zomaar in je land vestigen en in jouw land het beleid dicteren, met die internationale verdragen in de hand? De WTO (Wereld Handels Organisatie) is een stuk zwakker dan eerst maar kan landen kunnen er toch nogwel hun recht halen. Het is echter een ondoorzichtig proces wat voor ontwikkelingslanden moeilijk te doorgronden is.

Sophia heeft haar hoop gevestigd op het CFS (Committee on Food Security van de FAO), daar staat voedselzekerheid nu op de agenda en ook kleine boeren en NGO's praten volwaardig mee. Dat is na veel druk tot stand gekomen, en de komende jaren worden in dat proces cruciaal.

11 Phil Woodhouse, Manchester University: de prijs van de arbeid.

Boeren nemen er een baan bij (en subsidieren zo hun eigen boeren-arbeid)

Of de staat subsidieert, zoals in Europa en de V.S.

Daaruit blijkt al dat de prijzen te laag zijn. Deze discussie moet ook meegenomen worden in het 'voedselsoevereiniteit'- debat. Het is toch de overheid die veranderingen zou moeten bewerkstelligen: meer belasting op vervuiling, minder op arbeid, etc.

12 Peter Rosset (Colegio de la Frontera Sur, Mexico), Via Campesina.

Naarmate de greep van de grote bedrijven groter werd werden mensen op het platteland zich bewuster van de bedreigingen en gingen samenwerken; daar kwam La Via Campesina uit voort. Via Campesina is eigenlijk een ontmoetingsplaats. Daarbinnen treden veel verschillen aan de dag : verschillen in godsdienst , tussen middelgrote bedrijven en echt kleine boeren (en ook vissers en herders, vooral aanvankelijk), tussen mannen en vrouwen. Na elke internationale bijeenkomst komt er weer een nieuwe definitie van 'voedselsoevereiniteit'. Via Campesina groeit nu het sterkst in Afrika.

13 Sofia Monsalvel, FIAN, kaart 'gender'aan (vrouwen)

Het voedselsovereiniteits-debat focust teveel op productie en te weinig op gezondheid en vrouwen (die zijn min of meer onzichtbaar). En als het over gezondheid en vrouwen gaat ligt de focus meestal op de voortplanting. Vrouwen hebben recht op goed voedsel, anders blijven kinderen te klein, wat nu in 25% van de gevallen zo is. De eerste tien levensjaren zijn cruciaal. De oplossingen worden meestal in technische ingrepen gezocht.

Een belangrijk probleem is ook het kindhuwelijk. (70% op het platteland in India) Dat leidt tot te kleine babies en korte levensduur. Plaatselijke voedselsovereiniteits-groepen zetten zich in voor verandering. FIAN wil zich meer voor deze onderwerpen inzetten.

De voorzitter van de discussie (voor hem was het de eerste 'voedselsovereiniteit' conferentie) vroeg zich wel af of we door al die verschillende issues te tackelen de sleutel niet kwijtraken.

Voedselsovereiniteit is een campagne, een visie, maar toch goed om alles wat ermee te maken heeft goed te onderzoeken .

Enkele bijdragen uit de laatste sessie, 17.30-18.00

14 Terry Boehm, boer, Canada (National Farmers' Union)

Handelsovereenkomsten dat zijn grondwetten voor het bedrijfsleven. De belangen van het bedrijfsleven gaan daarin vóór op die van het land. De machtsbalans is verstoord. Staten worden onderworpen aan Investeringsverdragen. Onze regeringen verkwanselen hun eigen en onze soevereiniteit, dus boeren kom gezamenlijk voor je belangen op! We moeten die macht afbreken. De National Farmers' Union heeft bijvoorbeeld vorige week het parlement opgeroepen om op het gebied van zaden de rechten van de boeren vast te leggen zie <http://www.nfu.ca/story/fundamental-principles-farmers-seed-act>.

De landbouw-instituten die een eeuw geleden werden opgericht zijn uit elkaar gevallen of opgeheven. Er vinden nu 'consultaties' plaats waarin alle belanghebbenden ('stakeholders') worden gehoord. Maar de stem van de 200.000 Canadese boeren - 1% van de bevolking - valt daarbij in het niet. Al die belangen samen verworden tot een grote brij en de bedrijven dragen dan graag 'oplossingen' aan. Daarbij worden de (ecologische en sociale) kosten die door het bedrijfsleven worden veroorzaakt op de maatschappij afgewenteld. Zo dreigt er bijvoorbeeld een schulden-bom te exploderen. Het gaat de verkeerde kant op.

15 John Hilary, War on Want, UK

Door het Vrijhandelsverdrag met Amerika (TTIP) dreigt de onderhandelingsruimte te worden teruggebracht tot nul. Jammer dat veel NGO's nu samenwerken met Bill Gates etc. (een factor die te vergelijken is met de Rockefeller's van na de oorlog) vanwege het geld. We moeten dus ook strijd leveren in onze eigen achtertuin.

.....
Na afloop werd er nog druk nagepraat.

Daarnaast werden er maar liefst 5 nieuwe **boeken** gepresenteerd van de hand van de aanwezigen, en in een 'box' een aantal nieuwe uitgaven van al eerder verschenen boeken van Susan George.